הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 84-101

שיעור ה

תוספת מחול על קודש: יום הכיפורים, שבת, יום טוב

(ראש השנה ט ע"א)

הקדמה
א. רבי עקיבא: מתוספת שביעית, רבי ישמעאל: מתוספת יום הכיפורים
ב. רבי עקיבא: בכל מועד אסור לעשות בתוספת את השבותים שלו
ג. מהרש"ל וט"ז: תוספת – החלה מוחלטת או החלה מוגבלת של היום הבא
סיכום

הקדמה

בגמרא (ח ע"ב) נזכרה ברייתא שבה נאמר שכשם ששנת יובל מתקדשת מא' בתשרי, על אף שאת המצוות הייחודיות של היובל מקיימים ביום הכיפורים, כך ייתכן ששנת יובל תהיה מקודשת עד יום הכיפורים שאחרי היובל: "ואל תתמה, שהרי מוסיפין מחול על קדש". בהמשך (ט ע"א) שאלה הגמרא: "ודמוסיפין מחול על קדש, מנלן?" ונזכרו דבריהם של רבי עקיבא ורבי ישמעאל בתשובותיהם לשאלה זו בהקשר לשנת שמיטה, יום כיפור, שבת ויום טוב.[1]

נעיין תחילה בלימוד הפסוקים ומשמעותם שמהם למדו התנאים שמוסיפים מחול על קודש, וניישב קושייה של רבי עקיבא איגר על הלימוד מהפסוקים לפי רבי עקיבא. לאחר מכן נעיין במחלוקת הט"ז והמהרש"ל באשר למשמעות המעשית של תוספת זו, בעיקר של תוספת יום הכיפורים, שבת ויום טוב. האם תוספת הקדושה מהימים הללו ליום הקודם, משמעותה המעשית היא קבלה מוחלטת של תוכן היום הבא ומחיקת התוכן של היום שלפניו, כמו במקרה שאדם קיבל

---

1 במדרש אגדה (בראשית רבה פרשה י, ט) הסביר רבי שמעון בר יוחאי את ההבדל בין הקב"ה לבין בני אדם, ומדוע יש צורך בתוספת מחול על קודש: "רבי שאליה לרבי ישמעאל בר' יוסי: אמר לו שמעת מאביך, מהו 'ויכל אלהים ביום השביעי' (בראשית ב, ב), אתמהא. אלא כזה שהוא מכה בקורנוס על גבי הסדן. הגביהה מבעוד יום והורידה משתחשך. אמר רבי שמעון בן יוחאי: בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו, הוא מוסיף מחול על הקודש. אבל הקדוש ברוך הוא שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו, נכנס בו כחוט השערה". אדם אינו יכול לעבור מיום חול לשבת בדיוק בשנייה שנכנסת שבת. על כך נצרך זמן נוסף שחלים בו רק איסורי שבות, והזמן הנוסף הוא הכנה לקראת היום עצמו. על תנאים אלו – רבי, רבי ישמעאל, רבי יוסי – ועל נוספים מסופר שהקדימו לקבל שבת: בירושלמי (ברכות ד, א) סיפר רבי ישמעאל על רבי יוסי אביו שבפונדק מסוים "נתפלל אבא של ליל שבת בערב שבת", והנימוק הוא: "שכן מוסיפין מחול על הקודש". מסופר שם גם על רבי חנינא בן דוסא שהקדים מאוד לקבל שבת. גם במדרש (בראשית רבה, פרשה י, ח) מסופר כך על רבי יוסי. בגמרא (ברכות כז ע"א-ע"ב) מסופר על רבי, על רבי ישמעאל ברבי יוסי, וכן על האמורא רב שהתפללו של שבת בערב שבת. על תוספת שבת בהקשר לבריאת העולם נאמר עוד במדרש אגדה (שם פרשה ט, יד): "'ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (בראשית א, לא). אמר רבי יודן: זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קדש, ובה נגמרה מלאכת העולם, על כן כתיב 'הששי'". זמן תוספת שבת ויום טוב הוא לפני שקיעת החמה (שבת לה ע"א). אמנם ניתן לקבל שבת מפלג המנחה ואילך, אך לא לפני כן (ברכות כז ע"א תוד"ה דרב צלי; שולחן ערוך אורח חיים סי' רסא, ב; רסג, ד; רסז, ב). אמנם יש פוסקים שהתירו לקבל שבת עוד לפני פלג המנחה, ראה: הרב ישראל איסרלן (שו"ת תרומת הדשן סי' א); הרב אברהם דאנציג (חיי אדם, הל' שבת כלל ה, א). אך בכל מקרה מומלץ להפסיק לעשות מלאכה כבר מזמן מנחה קטנה ומעלה, כאמור בגמרא (פסחים נ ע"ב): "דתניא: העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה, אינו רואה סימן ברכה לעולם... סימן ברכה הוא דלא חזי, אבל שמותי לא משמתינן ליה". עוד נאמר (ברכות נב ע"א; פסחים קה ע"ב) בנוגע לערב שבת ולמוצאי שבת: "עיולי יומא – כמה דמקדמינן ליה עדיף, אפוקי יומא – כמה דמאחרינן ליה עדיף, כי היכי דלא להוי עלן כמשוי". הסברים רעיוניים על משמעות תוספת שביעית, יום הכיפורים, שבת ויום טוב ראה: הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("קידוש כמקדש השבת", שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל, ב, עמ' קנו-קס); הרב חיים ישעיהו הדרי (שבת ומועד בשביעית, עמ' 38-48).

תוספת שבת ויום שישי הוא יום שבתון ולא סתם יום חול, או שיש קבלה של תוכן מהיום הבא ליום שלפניו אך לא באופן מוחלט.

א. רבי עקיבא: מתוספת שביעית, רבי ישמעאל: מתוספת יום הכיפורים

בגמרא (ח ע"ב) נזכרה ברייתא ובה נאמר:

> "יובל היא" (ויקרא כה, יא). מה תלמוד לומר? לפי שנאמר "וקדשתם את שנת החמשים" (שם). יכול כשם שמתקדשת והולכת מתחילתה כך מתקדשת והולכת בסופה?! ואל תתמה, שהרי מוסיפין מחול על קדש!! תלמוד לומר "יובל היא שנת החמשים" – שנת החמשים אתה מקדש, ואי אתה מקדש שנת החמשים ואחת.

מהמילה "היא" לומדים שרק שנת החמישים מקודשת, ואין קדושה בשנה שאחריה. מקור הברייתא הוא במדרש הלכה (ספרא, בהר פרשה ב תחילת פרק ג אות א):

> "יובל היא שנת החמשים שנה", שיכול בכניסתה תהיה מקודשת מראש השנה, וביציאתה תהיה מושכת והולכת עד יום הכיפורים, שכן מוסיפין מחול על הקודש? תלמוד לומר "יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם", אין קדושתה אלא עד ראש השנה.

המשפט "שהרי / שכן מוסיפין מחול על קדש" בא לומר שהיה מקום לומר ששנת היובל תמשיך עד יום כיפור שבשנה החמישים ואחת, כי יש מועדים אחרים שבהם מוסיפים מחול על הקודש. על כך שאלה הגמרא (ט ע"א): "ודמוסיפין מחול על קדש, מנלן?". התשובה הראשונה היא:

> דתניא "בחריש ובקציר תשבת" (שמות לד, כא). רבי עקיבא אומר: אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר "שדך לא תזרע..." (ויקרא כה, ד). אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית.

הדברים בשמו של רבי עקיבא מופיעים במשנה (שביעית א, ד), שם נאמר קודם לכן שאין חורשים בשדה בערב שביעית. הפסוק: "בחריש ובקציר תשבות" עוסק בענייני שבת, ולכאורה כבר נאמר: "ויום השביעי תשבות... לא תעשה כל מלאכה" (שמות כ, י) ועל שביעית גם נאמר: "שדך לא תזרע". אשר על כן יש ללמוד מפסוק זה שעוסק בשבת על תוספת שביעית – אסור לחרוש בתוספת שבערב שביעית, ואסור לקצור בתוספת שבמוצאי שביעית.[2]

יש לציין שבמשנה (שביעית שם) לא נזכר שמו של רבי עקיבא שהוא התנא שאומר הלכה זו, וכן גם כשנזכרה משנה זו בירושלמי (שביעית א, א; א, ג) לא נזכר שמו. משנה זו נזכרה בשמו של רבי עקיבא בשתי סוגיות אחרות בבבלי (מועד קטן ג ע"ב – ד ע"א; מכות ח ע"ב) אך אין בסוגיות אלו שום התייחסות לתוספת שבת, יום כיפור ויום טוב. גם אין מופיע שם הביטוי הכולל: "מוסיפין מחול על קדש". היה ניתן לומר ששאלת הגמרא: "ודמוסיפין מחול על קדש, מנלן?" מתייחסת לאמור קודם לכן בנוגע ליובל, "ואל תתמה, שהרי מוסיפין מחול על קדש", והתשובה היא שאכן יש דוגמה כזאת – תוספת בשנה השביעית. כיוון שכך, נראה שהלימוד בשמו של רבי עקיבא מתוספת שביעית לא בא ללמד גם על יום כיפור, שבת ויום טוב, שהרי מועדים אלו לא נזכרו כלל בסוגייתנו עד עתה, וכאמור לא נזכרו גם בשתי הסוגיות האחרות. כך כתב ר"ת (ספר הישר, חלק החדושים, סי' תלא):

---

2 במדרש ההלכה (ספרא בהר פרשה א תחילת פרק א אות א) נלמד דין תוספת שביעית ממילים אחרות בפסוק: "ומנין לשלשים יום לפני ראש השנה הרי הן ככל השנה? תלמוד לומר 'ובשנה השביעית שבתון יהיה לארץ' (ויקרא כה, ד)".

> דקבעי "מוסיפין מחול על הקדש, מנלן?", ומפיק ליה לר' עקיבא מ"בחריש ובקציר תשבות". ולגבי תוספת שביעית קבעי, ולא לגבי יום הכפורים ושבתות וימים טובים... ור' עקיבא תוספת יום הכפורים וימים טובים לית ליה. ואפילו אבעויי לא איבעיא לן לר' עקיבא, שהרי לא בעא תלמודא "דמוסיפין מחול על הקדש" אלא על שביעית גרידא כדפרישית.

ראשונים אחרים (תוספות ד"ה ורבי עקיבא, רשב"א, ריטב"א ועוד) כתבו אחרת, ולדבריהם רבי עקיבא למד מתוספת שביעית גם על תוספת יום כיפור, תוספת שבת ותוספת יום טוב. הנימוק הוא שמוסכם על כל התנאים שיש תוספת ליום כיפור (יומא פא ע"ב), ומיד בהמשך הגמרא יובא מדרש הלכה על פסוק ביום כיפור שגם הוא מוסכם על כל התנאים שלומדים ממנו גם על תוספת שבת ויום טוב.[3]

במשנה (שביעית שם) נזכרו דברי רבי ישמעאל כתגובה לדברי רבי עקיבא, והם צוטטו גם בסוגייתנו:

> רבי ישמעאל אומר: מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה.

רבי ישמעאל חלק על רבי עקיבא ואמר שהפסוק "בחריש ובקציר תשבות" אינו עוסק כלל בענייני שביעית אלא בשבת, ויש ללמוד מהפסוק שכשם שחריש של רשות נאסר בשבת, גם חריש לצורך מצווה, כמו לצורך מצוות העומר, יהיה אסור, כי אין מצווה לחרוש לצורך העומר. אך מאחר שקצירת העומר עצמה היא מצווה, מותר לקצור את העומר בשבת. רש"י (ד"ה יצא) כתב שאפילו אם מצא קצור מצווה לקצור, כי קצירת העומר דוחה שבת.[4]

הגמרא המשיכה ושאלה, אם כך מה המקור לפי רבי ישמעאל לכך שמוסיפים מחול על הקודש:

> ורבי ישמעאל, מוסיפין מחול על קדש מנא ליה?
> נפקא ליה מדתניא:
> "ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם" (ויקרא כג, לב)
> יכול "בתשעה"? תלמוד לומר "בערב".
> אי בערב יכול משתחשך? תלמוד לומר "בתשעה".
> הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד שמוסיפין מחול על קדש.
> אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? תלמוד לומר "מערב עד ערב".
> אין לי אלא יום הכפורים, שבתות מנין? תלמוד לומר "תשבתו".
> ימים טובים מנין? תלמוד לומר "שבתכם".
> הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות, מוסיפין מחול על קדש.

תשובת הגמרא היא שרבי ישמעאל סבר כפי שמופיע בברייתא שהמקור לכך שמוסיפים מחול על הקודש הוא תוספת יום הכיפורים, וממנו לומדים על תוספת שבת ועל תוספת יום טוב. ברייתא זו מקורה במדרש הלכה (ספרא אמור פרשה יא תחילת פרק יד אותיות ה-ו) ושם לא נזכר שרבי ישמעאל הוא שדרש כך. זה מדרש הלכה שמקובל על כל התנאים, וכאמור לעיל גם רבי עקיבא הסכים לדרשה

---

3 דרשה דומה שקושרת בין שבת לשביעית, נזכרת במדרש ההלכה (מכילתא דרשב"י, שמות כג, יב): "'ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות' (שמות כג, יב). מכלל שנאמר 'ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת' (שם כ, ט) יכול אין אתה שובת אלא בשעה שאתה עושה כל מלאכה, בשעה שאין אתה עושה כל מלאכה, מנין? תלמוד לומר: 'וביום השביעי תשבות' מכל מקום. מקיש שבת לשביעית, ומה שביעית שאין בה עוון מיתה, שובת הוא מערב שביעית לשביעית בשלשים יום, שבת שיש בה עוון מיתה אינו דין שצריך להוסיף מחול על קודש?!".

4 בעניין זה ראה בהרחבה בשיעור ח: "ממחרת הפסח" "ממחרת השבת" – ממחרת יום ראשון של פסח.

זו. ברייתא זו נזכרת בגמרא (יומא פא ע"ב) שם נאמר שהאמורא רב אחא בר יעקב סבר גם הוא כדרשה זו.[5]

רבנו תם (תוספות ד"ה ורבי ישמעאל) שאל מדוע היה צורך למצוא מקור לכך שמוסיפין מחול על הקודש לדברי רבי ישמעאל, הלא רבי ישמעאל סבר שתוספת שביעית היא הלכה למשה מסיני (מועד קטן ד ע"א)? "ותירץ ר"ת דהכא מיבעי ליה בתוספת של אחר שביעית מנא ליה". לדברי ר"ת, לפי רבי ישמעאל רק על תוספת שביעית שלפני השמיטה לומדים מהלכה למשה מסיני, ואילו מהברייתא שבגמרא יש ללמוד על תוספת שביעית לאחר שנת השמיטה.[6]

על דברי ר"ת הללו כתבו התוספות:

> ...ובחינם דחק. דכיון דשביעית גופה מהלכה, לא ילפינן מינה שבת ויום הכיפורים ויום טוב, ד"אין דנין קל וחומר מהלכה" [שבת קלב ע"א; פסחים פא ע"ב; נזיר נו ע"ב – נז ע"א]. והשתא לר' ישמעאל איצטריך קרא משום שבת ויום טוב.

לפי התוספות, רבי ישמעאל למד על תוספת שביעית מהלכה למשה מסיני ולא ניתן אפוא ללמוד משביעית על מועדים אחרים. הסיבה היא: אין לומדים קל וחומר מדין שיסודו בהלכה למשה מסיני.[7] אשר על כן, על תוספת יום הכיפורים יש ללמוד מהפסוק העוסק ביום הכיפורים, ועל שבת ויום טוב – מהמילים "תשבתו" ו"שבתכם" שנזכרו גם כן בפסוק על יום הכיפורים.[8]

לאחר שהובאו דברי רבי ישמעאל, נאמר במדרש ההלכה שהתוספת היא במה שנוגע לשבות: "הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות, מוסיפין מחול על קדש". המילים המסיימות את המשפט: "...מוסיפין מחול על קדש", הן תשובה ישירה לשאלת הגמרא "ורבי ישמעאל, מוסיפין מחול על קדש מנא ליה?".

אך במדרש ההלכה המשפט מנוסח אחרת: "הא כל שביתה שאתה שובת, אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה". המשותף לשתי הנוסחאות הללו הוא שמשמעות התוספת היא בנוגע למלאכות שאסור לעשותן, ויש לשבות מהן. אך יש הבדל בין הנוסחאות. בנוסח שבגמרא נאמר: "כל מקום" – המיקוד הוא בנוגע לאותם מועדים שנאמרה בהם שביתה: שבת, יום כיפור ויום טוב.[9] ואילו בנוסח שבמדרש ההלכה נאמר: "הא כל שביתה שאתה שובת", הדגש הוא על פעולות שמשמעותן שביתה – "שב ואל תעשה" בנוגע למצוות לא תעשה, או אף קיומה של מצוות עשה שתוכנה של המצווה הוא שביתה, כמו אי אכילה ושתייה בצום יום הכיפורים.

---

5 במדרש ההלכה של רבי ישמעאל (מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו, מסכתא דבחדש פרשה ז) נזכר לימוד אחר על תוספת שבת: "'זכור' (שמות כ, ח) ו'שמור' (דברים ה, יב). 'זכור' מלפניו ו'שמור' מלאחריו. מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש. משל לזאב שהוא טורף מלפניו ומלאחריו". הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, אורח חיים סי' רסא, א) הסביר את המשל והנמשל: "דדרך הזאב שאינו הורג הבהמה באמצע הגוף אלא או מלפניה בצוארה או מלאחריה. וכשם שהזאב הורג כל הגוף בטרפו מלפניה או מלאחריה, כמו כן אם לא יוסיף מחול על הקדש מלפניה ומלאחריה, הרי זה כמחלל כל השבת, לפיכך הזהירה התורה על זה". הרב אברהם משכיל לאיתן (משכיל לאיתן, ט ע"א) שאל מדוע לא ציינו את דברי המכילתא הללו כמקור לדברי רבי ישמעאל? ותשובתו: "וצריך לומר דאסמכתא הוא, דעיקר אתא לקידוש היום".

6 ר"ת האריך להסביר עמדתו זו בספרו (ספר הישר, חלק החידושים, סי' תלא).

7 כאמור, הביטוי "ואין דנין קל וחומר מהלכה" מופיע בכמה מקורות ורבי אלעזר הוא שאמר זאת לרבי עקיבא שהציע ללמוד קל וחומר מהלכה. רבי יהושע הסכים עם דברי רבי אלעזר.

8 בדברי תנאים מובא שהיו מפסיקים לעשות מלאכה ביום שישי עוד לפני כניסת השבת. במשנה (סוכה נג ע"ב) ובתוספתא (סוכה ד, ו-ז) נאמר שבזמן שבית המקדש היה קיים היו תוקעים עוד שש תקיעות בערב שבת: "שלש להבטיל את העם ממלאכה, ושלש להבדיל בין קדש לחול". בגמרא (שבת לה ע"ב) אמרו כמה תנאים מהן המלאכות שהיו מפסיקים לעשות לאחר כל אחת משלוש התקיעות הראשונות, אחריהן תקעו עוד שלוש – תקיעה, תרועה ותקיעה – ואז נכנסה שבת ושבתו לגמרי. בין התנאים נזכר בשמו של רבי ישמעאל פירוט רחב לשלבים בהפסקת המלאכות בעקבות התקיעות.

9 התוספות (ט ע"א ד"ה כל מקום) כתבו: "ואתא לרבות שביעית", הגם שבברייתא ובמדרש ההלכה לא נזכרה כלל תוספת שביעית.

לאחר שהגמרא הסבירה שרבי ישמעאל למד ש"מוסיפין מחול על קדש" מיום הכיפורים, שאלה הגמרא:

> ורבי עקיבא, האי "ועניתם את נפשתיכם בתשעה", מאי עביד ליה?
> מבעי ליה לכדתני חייא בר רב מדפתי. דתני חייא בר רב מדפתי: "ועניתם את נפשותיכם בתשעה". וכי בתשעה מתענין? והלא בעשירי מתענין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי – מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי.

רבי עקיבא פירש את הפסוק כמקור למצווה לאכול בערב יום כיפור,[10] אך כאמור לעיל מספר ראשונים כתבו שרבי עקיבא הסכים גם כן שיש ללמוד על תוספת שבת, יום כיפור ויום טוב מפסוק זה.[11]

ב. רבי עקיבא: בכל מועד אסור לעשות בתוספת את השבותים שלו

המשפט שבסוף הברייתא: "הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות – מוסיפין מחול על קדש" נאמר בעקבות הלימוד מהפסוק בנוגע לתוספת יום הכיפורים על תוספת שבת ויום טוב, שעליו הסתמך רבי ישמעאל כמקור לכך ש"מוסיפין מחול על קדש". משפט זה לא נזכר בהקשר לדברי רבי עקיבא שלמד מתוספת שביעית על שבת, יום הכיפורים ויום טוב, וכפי שכתבו מספר ראשונים.

רבי עקיבא איגר (גליון הש"ס, ראש השנה ט ע"א) הקשה על דברי רבי עקיבא שתי קושיות:

> כל מקום שיש בו שבות. קשיא לי לרבי עקיבא דלא דריש כן, ויליף משביעית.
> [א] הא מזה לא מצינן למילף רק דין תוספת לענין איסור מלאכה, אבל לענין עינוי ביום הכיפורים מנא ליה, דהא אין ללמוד עינוי ממלאכה במה מצינו, דמה למלאכה דנוהג בשבתות וימים טובים? וצע"ג.
> [ב] וביותר קשה אפילו לענין מלאכה, הא בשביעית אינו אסור בתוספת מדאורייתא רק חרישה וקצירה, אבל לא נטיעה כמ"ש תוס' (ט ע"ב ד"ה ומותר לקיימן). ואם כן ביום הכיפורים ושבת מנלן תוספת בשארי מלאכות? וצ"ע.[12]

שאלה [א] היא שמהלימוד של רבי עקיבא מתוספת שביעית אפשר ללמוד בנוגע לאיסורי מלאכה, אך מניין נלמד שיש לצום בתוספת יום הכיפורים, הרי אין דמיון או קשר בין איסורי מלאכה של שמיטה לבין המצווה להתענות ביום הכיפורים? שאלה [ב] היא שהמלאכות האסורות בתוספת שביעית הן חרישה וקצירה, אך מותר לטעת, וכדברי רבנו תם בתוספות (ט ע"ב ד"ה ומותר לקיימן). אם כן, מניין נלמד על המלאכות הנוספות שאסור לעשותן בשבת וביום הכיפורים?

רבי עקיבא איגר (חידושים, ראש השנה ט ע"א) הקשה גם על רש"י (ד"ה אין צריך) שכתב על דברי רבי עקיבא: "אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית – דעל כרחך אף על גב דרישא דקרא בשבת קאי דכתיב 'ששת ימים תעבוד', סיפיה אשביעית קאי. דאי אשבת – חריש וקציר הוא דאסור, שאר מלאכות מי שרו?". על כך כתב רבי עקיבא איגר:

> קשה לי דמנא ליה למידרש דקאי על תוספת שביעית, דלמא קאי על תוספת שבת בראשית? וברש"י כתב "דעל כרחך אף על גב דרישא דקרא בשבת קאי...". ומכל מקום עדיין קשה לי

---

10 ראה בהרחבה בשיעור ו: כל האוכל ושותה בתשיעי... כאלו התענה תשיעי ועשירי.
11 ביאור לסוגייתנו ובהקבלה לסוגיה בגמרא (מועד קטן ג ע"ב – ד ע"א) ראה: הרב אליהו בלומנצוויג ("תוספת שביעית", שיעורי עיון – שביעית, עמ' 44-56).
12 קושיות אלו הקשו גם הרב יהושע פלק (פני יהושע, ט ע"א) והרב אריה לייב (טורי אבן, ט ע"א).

> קצת, דדלמא קאי על תוספת שבת ולא רצה התורה לאסור בתוספת שבת רק מלאכת חרישה וקצירה ולא בשארי מלאכות?

שאלת רבי עקיבא איגר היא שאכן כן, מדוע לא נאמר שבתוספת שבת אסור רק לחרוש ולקצור ואין איסור לעשות מלאכות אחרות?

רבי עקיבא איגר הפנה לדברי ר"ת שבתוספות (ט ע"ב ד"ה ומותר לקיימן) שכתב שמותר לטעת בתוספת שביעית, וכדברי ר"ת פסקו ראשונים נוספים.[13] אך הר"ש (משנה שביעית א, א) חלק על ר"ת:

> ורבינו תם מפרש דלא החמירו בנטיעה, משום דבנטיעה אין תוספת שביעית דאורייתא אלא בחרישה. ובפ"ק דראש השנה (ד' ט א) דרשינן לה מדכתב 'בחריש ובקציר תשבות' ומיהו איכא תנאי התם דדרשינן ליה מקרא אחריני. ועוד לא יתכן כלל, דממה נפשך דאורייתא היא כחרישה דכתיב "וכרמך לא תזמור" (ויקרא כה, ד) וכל שכן נטיעה דהיא עיקר מלאכה טפי, כדמוכח בשבת (עג ע"ב) דזומר תולדה דזורע, וכל שכן נוטע דדמי לזורע טפי.[14]

עוד יש להעיר על קושיותיו של רבי עקיבא איגר, שכאמור לעיל לפי ר"ת (ספר הישר, חלק החדושים, סי' תלא): "רבי עקיבא – תוספת יום הכפורים וימים טובים לית ליה". אך דברי התוספות (ט ע"א ד"ה ורבי עקיבא): "ורבי עקיבא האי ועניתם מאי עביד ליה – דרבי עקיבא הוה יליף כולהו משביעית – שבת ויום טוב ויום הכיפורים, דכולהו מודו דתוספת יום הכיפורים דאורייתא, כדאמרינן בפרק שואל (שבת דף קמח:) ובפרק המביא (ביצה דף ל.)" הם אינם מדברי רבנו תם. אמנם דברי התוספות (ט ע"א ד"ה כל מקום) שקדמו לו הם גם על פי ר"ת (ספר הישר שם) כפי שנזכר לעיל.

ובכל זאת גם לפי ההנחה של רבי עקיבא איגר, שרבי עקיבא למד מתוספת שביעית גם על תוספת יום כיפור שבת ויום טוב, נראה להשיב שבכל מקרה אין דמיון מוחלט בין המלאכות האסורות בשביעית לבין המלאכות שאסורות בשבת וביום הכיפורים. גם בפרטי ההלכות הקשורות לדוגמאות שציין רבי עקיבא איגר – האיסור לחרוש ולקצור בשביעית, אין דמיון מלא לפרטי ההלכות הקשורות לאיסור לחרוש ולקצור בשבת וביום הכיפורים. כאמור בגמרא אסור לחרוש בערב שביעית ואסור לקצור במוצאי שביעית, אך מותר לקצור בערב שביעית ומותר לחרוש מיד במוצאי שביעית. אך את שתי המלאכות הללו – חרישה וקצירה, אסור לעשות בתוספת שלפני שבת, יום כיפור ויום טוב ובתוספת שאחריהם. כמו כן, בשביעית עצמה, ובוודאי גם בתוספת שביעית, אסור לקצור כדרך הקוצרים אבל מותר לקצור מעט מעט (רמב"ם הל' שמיטה ויובל ד, א; ראש השנה ט ע"א תוספות

---

13 דברי ר"ת הללו נזכרו גם בדברי תוספות (י ע"ב ד"ה שלשים; יבמות פג ע"א ד"ה לדברי), וגם ר"י (יבמות שם) סבר כמותו. לדברי ר"ת ציינו גם: ריטב"א (ט ע"ב), ר"ן (ב ע"א מדפי הרי"ף), ראב"ד ור"ש (ספרא פרשת בהר, פרק א). הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל ג, יא) כתב שמהתורה מותר לטעת בתוך שלושים יום לפני השמיטה אך חכמים אסרו משום מראית עין. ראה: הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה שם [עמ' צב-צד]). עוד בעניין זה: הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יורה דעה, ג, סי' קל); הראי"ה קוק (שבת הארץ, הל' שמיטה ויובל, ג, א [מהדורת מכון התורה והארץ], עמ' 321).

14 יש לציין עוד שגם רש"י (ט ע"ב ד"ה פחות משלושים) כתב שהנוטע בתוך שלושים יום לפני שביעית, אסור לקיים את האילן "משום תוספת שביעית, שמוסיפין מחול על הקודש". אך כל זאת על פי ההוה אמינא של הגמרא. על פי מסקנת הגמרא (י ע"ב) הכול מודים שלפי הברייתא (ט ע"ב) יום אחד בשנה חשוב שנה, והנוטע בתוך שלושים יום יעקור מפני שהנטיעה נקלטת בשביעית. הר"ש (שם) הסביר את הגמרא (ט ע"ב): "ומהא דתניא בפ"ק דראש השנה (ט ע"ב) אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב ערב שביעית ל' יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית, משמע קצת דאסור ליטע, דאי לכתחלה שרי ליטע מה שייך למיתני דמותר לקיימן ושמא איידי דבעי למיתני סיפא פחות משלשים יום אסור לקיימן תנא נמי מותר לקיימן". אך כאמור הר"ש התבסס על מקור אחר שממנו למד שאסור לטעת בערב שביעית פחות משלושים יום. ראה גם בר"ש (משנה שביעית ב, ו); תוספות (מועד קטן ג ע"ב ד"ה יכול). ראה עוד: הראי"ה קוק (שבת הארץ, לעיל הערה 13, עמ' 322); מו"ר הרב שאול ישראלי ("תוספת שביעית ותוספת שבתות וימים טובים", חוות בנימין, א, סי' ו; "שיטות בתוספת מחול על קדש", שם, סי' ט אות ד).

ד"ה וקציר של שביעית [השני]), אך בשבת ביום כיפור וביום טוב, בהם עצמם ובתוספת אסור לקצור כלל, אף לא מעט מעט. כך גם בנוגע לחרישה – מותר לעדור תחת הגפנים בשביעית (רמב"ם שם א, ז) וכך גם בתוספת שביעית, אך אסור לעשות כן בשבת ביום כיפור וביום טוב, בהם עצמם ובתוספת. לחלופין, יש איסורים ייחודיים לשביעית שאינם ביום הכיפורים שבת ויום טוב: אסור לסחור בפירות שביעית, אסור לכבס בפירות שביעית ועוד. אמנם אסור לסחור ולרפא בשבת ביום הכיפורים וביום טוב, אך אין זה בשל הקדושה שיש בפירות.[15]

חריש וקציר הן דוגמאות למלאכות, ומאחר שהן מלאכות חקלאיות, למד רבי עקיבא שהפסוק "בחריש ובקציר תשבות" מתייחס לשביעית ולא לשבת, והלימוד הוא שבתוספת שביעית אסור לעשות את המלאכות החקלאיות המסוימות הללו כפי שמופיע בהלכות שמיטה, ומשם יש ללמוד שאסור לעשות את המלאכות והפעולות האסורות ביום כיפור, שבת ויום טוב, לפי ההלכות שנקבעו בנוגע לאותם מועדים, כל מועד והכללים שלו.[16] גם בין שבת ליום טוב יש הבדל מהותי בנוגע להכנת אוכל נפש (מגילה ז ע"ב), וגם בין שבת ליום הכיפורים יש הבדל בנוגע למי שעשה מלאכה בזדון (שם). שתי המלאכות שנזכרו – חריש וקציר – הן דוגמאות של לאווים שמהם לומדים על כל מועד. כך גם בנוגע לתענית ביום הכיפורים. אמנם המצווה לצום ביום הכיפורים היא מצוות עשה "ועניתם את נפשותיכם" (ויקרא כג, כז), אך פעולתה היא שביתה – לא לאכול ולא לשתות. אין מדובר על מצווה אקטיבית שנדרש לעשות פעולה מעשית, אלא שלא לעשות – לשבות. לפי הנוסח של מדרש ההלכה: "הא כל שביתה שאתה שובת, אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה", יש לפרש שהכוונה היא גם למצוות עשה שמהותן שביתה, כמו הצום ביום הכיפורים. הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה קסד) הסביר: "'שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם' כאילו הוא יאמר שחובה בו השביתה המיוחדת במלאכות והמעשים, והשביתה המיוחדת במזון הגוף וקיומו, ולכן אמר 'שבת שבתון'". הרמב"ם השווה בין החובה לשבות ממלאכה לבין החובה לשבות בנוגע למזון שניתן לגוף. נוסף על מצוות העשה לצום ביום הכיפורים מנה הרמב"ם (ספר המצוות, לא תעשה קצו) איסור שלא לאכול ושלא לשתות ביום הכיפורים על פי האמור בפסוק (ויקרא כג, כט): "כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה". אשר על כן ניתן ללמוד משביעית גם על העינוי וכמו שלומדים משביעית על כל הלאווים שיש ביום הכיפורים בשבת וביום טוב, וכן גם על מצוות עשה שמשמעותן אי עשייה, השבתה, וכן על לאו שמורה לשבות מאכילה ושתייה.

ג. מהרש"ל וט"ז: תוספת – החלה מוחלטת או החלה מוגבלת של היום הבא

מה משמעות תוספת זו? האם הכוונה שכל מצוות השבת, יום הכיפורים והחג חלות גם על הזמן שנוסף וכאילו התוספת היא חלק מהיום עצמו ומבטלת את תוכנו ומהותו של היום שקדם, או שהתוספת היא רק לעניינים מסוימים אבל אין היא מבטלת לגמרי את התוכן והמהות של היום הקודם? נעיין בכך בעקבות מחלוקת שיטתית בין שני אחרונים.

---

15 הרא"ה קוק (טוב רואי – ראש השנה, עמ' טו) ציין פרט זה בתשובתו לקושיית רבי עקיבא איגר. לפיו התשובה לקושיות רבי עקיבא איגר היא: "אחרי שידענו שבת ושביעית לתוספת, אתיא מבינייהו גם עינוי יום הכיפורים", והאריך להסביר את הלימוד משבת ושביעית לעינוי יום הכיפורים. ראה גם: הרב יהודה אריה לייב אלתר (שפת אמת, ט ע"א) שהשיב על קושיית רבי עקיבא איגר: "דיש לומר דפשיטא לגמ' דמה דמוסיפין הוי בכלל קדושת היום וממילא מיתסר גם באכילה כיון דחל עליו קדושת יום הכיפורים לענין מלאכה, והיינו דקרי לה מוסיף מחול על הקודש".

16 הרב יצחק שילת ("בחריש ובקציר תשבות", במסילה העולה – ראש השנה, עמ' קלב-קלה) דן במשמעות הלימוד מתוספת שביעית לתוספת שבת, יום הכיפורים ויום טוב.

בחוץ לארץ חוגגים שני ימים טובים של גלויות, ובשמיני עצרת אוכלים בסוכה אך אין מברכים (סוכה מז ע"א; רמב"ם הל' סוכה ו, יג; טור ושולחן ערוך אורח חיים סי' תרסח, א). הרב דוד הלוי (ט"ז שם ס"ק א) דן במי שקיבל על עצמו תוספת שמיני עצרת, ובעת שעדיין אור יום בזמן התוספת הוא רוצה לאכול. בחוץ לארץ הוא יהיה חייב לאכול בסוכה בכל מקרה, השאלה היא: האם עליו לברך "לישב בסוכה", שהרי עדיין חול המועד סוכות, או שאינו מברך מאחר שהוא כבר קיבל על עצמו שמיני עצרת? גם בארץ ישראל ניתן לשאול שאלה דומה. אדם קיבל על עצמו תוספת יום טוב של שמיני עצרת, והוא רוצה לאכול – האם עליו לאכול בסוכה כי עדיין אור יום, או שהוא פטור מסוכה כי קיבל על עצמו שמיני עצרת?

הט"ז ציין לתשובת הרב שלמה לוריא, מהרש"ל:

> כתב רש"ל בתשובה סי' ס"ח שראה הג"ה בשם מהר"ר טעביל שלא היה אוכל בכניסת יום שמיני עצרת עד הלילה, דאם כן היה צריך לברך 'לישב בסוכה' כיון דעדיין יום הוא. וכתב רש"ל ראיה לזה מחמת ברכת 'לישב בסוכה' דאם לא יאמר אותה זה אין ראוי, דלמה יגרע ברכה מחוייבת. נהי שהברכות אין מעכבות היינו דיעבד, אבל לחיובי עצמו בברכה דהיינו לאכול בסוכה מבעוד יום ולא לאומרו, עון גדול הוא. **ואין לומר דכיון דמוסיף מחול על הקדש אם כן עבר היום. זה אינו.** נהי דמוסיפין בתפלה כדאשכחן "רב צלי של שבת בערב שבת" (ברכות כז ע"ב) אבל לא לעשות לילה. שהרי קריאת שמע של ערבית היה אומר בשעתו. ומשום הכי אין ראוי לספור עומר בליל שבת אחר קידוש עד לילה כאשר כתבתי בתשובה סימן י"ג. ולאומרו גם כן אין ראוי דסתרי אהדדי. שאם אמר לישב בסוכה חול הוא, וקידוש למה הוא בא? ואם יו"ט הוא לישב בסוכה למה היא בא...

לפי המהרש"ל מאחר שבעת תוספת שמיני עצרת עדיין הוא יום הושענא רבה, ומי שלא קיבל על עצמו תוספת יום טוב עדיין יכול לקיים מצוות סוכה ואף לברך עליה, יש להחשיב את היום כסוכות על אף שאותו אדם קיבל על עצמו שמיני עצרת. כדי שלא ייווצר מצב שהוא קיבל על עצמו תוספת שמיני עצרת והוא יושב בסוכה ואינו מברך, לכן היה ממתין לסעוד רק בלילה ולא בתוספת.

על דברי המהרש"ל הללו כתב הט"ז:

> ואף שאין משיבין הארי לאחר מותו וק"ו בשועל כמוני, מכל מקום אחוה דעתי שדברי הרב מאד תמוהין ואין הדעת של עניות דעתי סובלן. דלמה גזר תענית בחנם משעת כניסת שמיני עצרת שהוא מבעוד יום והוא הכרח, דתוספת מחול על הקודש הוא דאורייתא, ועל כן חייב להתענות עד הלילה? וזה ודאי הוא מן הנמנע... ובאמת סברא שבנה הרב עליו הוא אינו קיום כלל. דודאי מי שמוסיף מחול על הקודש הוא עושה על פי צווי תורתינו, כבר חלף והלך ממנו חובת היום מה שהיה עליו קודם זה, והוה כמו בלילה ומחר ממש.
>
> ומה שכתב הרב לסתור זה מההיא (ברכות כז ע"ב) ד"רב צלי של שבת בערב שבת" והיה ממתין עם קריאת שמע עד הלילה וכן בעומר, תמהתי על גברא רבא דעימיה שרי נהורא מה חשב בזה דלא קרב זה אל זה. דקריאת שמע ועומר זמנם בלילה ולמה יקדים מבעוד יום ולעשות שלא כדינם בשביל מה שקיבל שבת עליו, ומה יהיה חסר לו באם ימתין בדברים אלו ולא לסמוך על קבלתו שבת מבעוד יום, וכי לא סגי בלאו הכי? מה שאין כן בחיוב סוכה שלפנינו הן מצד הכניסה הן מצד האכילה, על כרחך היא נמנעת ממנו בשעה שקיבל קדושת יום טוב של שמיני עצרת שבו סותר מצות סוכה, ויש לו יכולת לעשות כן פשיטא שתכף נכנס לגדר "יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן" (סוכה מז ע"א) והוה כמו בלילה. דהפה הקדוש

> יתעלה ברוך הוא שצוה עליו מצוה סוכה ביום ההוא, הוא הפה הקדוש שהתיר לו אחר שקיבל עליו שמיני עצרת.

לפי הט"ז עם קבלת תוספת שבת ויום טוב "כבר חלף והלך ממנו חובת היום מה שהיה עליו קודם זה, והוה כמו בלילה ומחר ממש". ואולם דבריו נוגעים רק למצוות הייחודיות שמקיימים בשבת וביום טוב, וקבלת התוספת אינה גוררת את כל המצוות שנוהגות בכל יום לזמן התוספת, כמו קריאת שמע או אכילת מצה ומרור בליל הסדר, או ספירת העומר, שיש לקיימן רק בלילה.[17] כשאדם מקבל על עצמו תוספת יום טוב, הוא יהיה רשאי לקיים את מצוות היום אף על פי שעדיין יום, אלא אם כן יש סיבה מיוחדת או לימוד מיוחד המורה שיש לקיים את המצווה הייחודית של החג רק בלילה. כך לדוגמה מי שקיבל על עצמו תוספת יום טוב ראשון של סוכות יוכל לשבת בסוכה ולברך אף שעדיין יום, אך מי שקיבל על עצמו תוספת יום טוב ראשון של פסח לא יוכל לקדש עד הלילה. כך כתב הט"ז (אורח חיים סי' תעב ס"ק א) בעקבות דברי השולחן ערוך שם שיש לומר את הקידוש רק בלילה:

> דמצה דומיא דפסח דכתיב "על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט, יא) והפסח אינו נאכל אלא בלילה, והקידוש צריך שיהיה בשעת ראויה למצה.[18]

מחלוקת הט"ז והמהרש"ל נזכרה גם בנוגע לסעודת שבת. הט"ז (אורח חיים סי' רצא ס"ק ו) כתב: "ורש"ל נהג שלא אכל בליל שבת עד הלילה. ולי נראה כיון דתוספת מחול על הקדש הוא דאורייתא, על כן יצא שפיר אפילו גמר קודם לילה".

אמנם בעניין אחר כתב הט"ז (אורח חיים סי' תר ס"ק ב):

> קהל אחד היה להם בערב ראש השנה שופר. ובאו שודדים וגזלו אותם ונטלו גם השופר. ושלחו הקהל לקהל אחר לשלוח להם, ונתעכב השליח מחמת אונס ולא בא עד סוף יום שני. והיה ראש השנה ביום חמישי וששי. ובשעה שבא השופר, כבר התפללו של שבת אבל עדיין היה יום גדול. מהו לתקוע בעת ההיא ולא נחוש לשבות דאין תוקעין בשבת?

מחד גיסא הציבור כבר קיבל על עצמו תוספת שבת, מאידך גיסא עדיין היה אור יום וניתן לתקוע בשופר. הט"ז (שם) כתב שההנחה היא שלו ידעו שיהיה להם שופר לקראת סוף היום השני של ראש השנה, הם לא היו מקבלים עליהם את השבת:

---

17 כך פסק גם המהרש"ל (שו"ת, סי' יג): "מה שנוהגין שסופרים העומר בערב שבת אחר התפלה אפילו בעוד היום גדול ותולין עצמן במה מאחר שתוספת שבת דאורייתא אם כן לכל מילי חשיב כשבת והא ראייה דמתפללין תפילה של שבת, זה אינו. דדוקא לעניין שבת הוא דמוסיפין ולא שהיום נעשה לילה". הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, אורח חיים, ד, סי' צט, ג) דן בדברי הט"ז בעקבות שאלה שנשאל על אדם ששכח לספור ספירת העומר בערבית בליל יום שישי, ולמחרת הוא קיבל שבת מבעוד יום ואף התפלל ערבית, ונזכר שבלילה הקודם הוא לא ספר ספירת העומר. שאלתו היא אם הוא רשאי "לספור כמו שסופרין למחר בלא ברכה". הרב פיינשטיין דן בדברי הט"ז, ולמסקנה כתב שהוא רשאי לספור את הספירה של יום האתמול – ליל יום שישי, על אף שהתפלל ערבית של ליל שבת מבעוד יום, כי גם אם הקהל שבו הוא התפלל ספרו את הספירה של ליל שבת מבעוד יום לאחר פלג המנחה אך לפני השקיעה, הם לא יצאו ידי חובה, כי זמן הספירה הוא בלילה.

18 ראשונים חלקו בשאלה זו. לפי התוספות (פסחים צט ע"ב ד"ה עד שתחשך) יש לאכול פסח מצה ומרור רק בלילה, מאחר שנאמר: "ואכלו את הבשר בלילה הזה" (שמות יב, ח), אך מדברי רבי יהודה החסיד (ברכות כז ע"ב) משמע שניתן לאכול את המאכלים הללו בתוספת, מאחר שהתוספת כבר נחשבת ללילה. באשר לתוספת יום טוב בחג שבועות, בשל הצורך למלא ארבעים ותשעה ימים מלאים של ספירת העומר – "תמימות" (ויקרא כג, טו), כתבו אחרונים שאין תוספת יום טוב בחג השבועות, ואף הט"ז (אורח חיים סי' תצד, הקדמה) כתב: "מאחרין להתחיל ערבית בכניסת שבועות, כדי שיהיו ימי הספירה תמימות". בעניין זה ראה עוד: הרב יעקב בצלאל ז'ולטי ("קידוש בליל שבועות", משנת יעבץ, אורח חיים סי' כט); הרב יעקב אריאל ("תוספת לחג השבועות", שו"ת באהלה של תורה, ה, סי' מו); הרב יצחק אדלר ("תוספת שבת ותוספת יום טוב", עיון בלומדות, עמ' ו-ט).

> וזה הוה כמו קבלה בטעות לענין יום המעונן דלא הוה קבלה כמו שכתוב (שולחן ערוך אורח חיים סי׳ רסג). דמה לי טעות דמעונן, או טעות דקיום המצוה, בשניהם אילו ידע האמת לא היה מקבל עליו. אם כן כיון שמותר בין השמשות בשבות לא גזרו בזה הזמן, פשיטא דלא גזרו קודם בין השמשות כל שהוא לדבר מצוה. ונראה עוד דאפילו היה יודע שיביא שופר אחר כך, ואפילו הכי קיבל עליו שבת, דלא מצי ליה לאפקועי החוב של שופר דקבלה שלו לא עדיף משבועה, וקי״ל (נדרים טז ע״א) אין שבועה חלה לעבור על המצוה.

על פי הט״ז, במצב כזה יש לראות את תוספת הזמן שקיבלו הקהל כקבלה בטעות, ועל כן על אף שהם קיבלו תוספת שבת עליהם לתקוע בשופר. הט״ז המשיך וכתב שפסיקה זו איננה סותרת מה שנזכר בנוגע למי שקיבל על עצמו תוספת שמיני עצרת:

> ואין דבר זה סותר מה שכתבתי... לענין שמיני עצרת דאם קבל עליו קדושת שמיני עצרת יכול לאכול אחר כך קודם לילה בלא ברכת סוכה, ולא כרש״ל בתשובה כמוזכר שם. שאני התם דאין חובת מצות סוכה עליו כדי שתאמר דקבלה שלו הוא נגד המצוה, דהא אי בעי לא אכיל כלל ויהיה בשב ואל תעשה. מה שאין כן כאן בשופר דחיובו בקום ועשה וקבלתו מבטלת ולאו כל כמיניה, כל שכן כאן דשוגג הוה דלא ידע שיהיה שופר כאן.

אותו אדם שקיבל על עצמו תוספת שמיני עצרת לא ביטל מצוות עשה בכך, כי הוא איננו חייב לשבת בסוכה בזמן התוספת. אך במקרה של השופר, הציבור שם לא שמע תקיעת שופר, ולו ידעו שבזמן תוספת שבת יהיה להם שופר, הם לא היו מקבלים עליהם תוספת זו.

לדברי הט״ז כך הדין גם בנוגע לברית מילה ביום שישי, לאחר שהציבור כבר התפלל תפילה של שבת:

> הוא הדין ממש האי דינא דאם לא היה אפשר למול ביום ו׳ עד סופו, וכבר התפלל [המוהל] של שבת ועדיין יום הוא ואז יכול למולו, דבזה חייב למולו ולא משגחינן בתפילה שעשאו שבת. דמה לי שבת הבא לענין למולו בשבת, ומה לי בלא יכול למול עד סוף היום. והטעם, המצוה לא תלויה בתפלתו לדחות המצוה בשעתה... כלל הדבר בזה שבמקום שיש חיוב מצוה בההיא שעתא, אין קבלת שבת של זה מועיל לבטל חובת המצוה ההיא, כיון שאי אפשר בענין אחר לקיים המצוה כדינא. נמצא בההיא דשופר ומילה שזכרנו חייב לתקוע ולימול באותו זמן שיש עוד יום אפילו אם התפלל כבר ערבית של שבת.

הרב יוסף תאומים (פרי מגדים, אורח חיים סי׳ תרצב, משבצות זהב ס״ק ג) כתב על פי דברי הט״ז הללו, שכך יהיה הדין אם פורים חל ביום שישי ובשל אונס לא קראו מגילה עד סמוך לשבת וכבר קיבלו שבת, שיהיה מותר לקרוא מגילה.

בנוגע לתקיעת שופר, מקרא מגילה וברית מילה תהיה הסכמה בין הט״ז למהרש״ל שיש לקיים את המצווה בזמן התוספת, אך מסיבות שונות. לפי המהרש״ל תוספת התוכן של היום הבא איננה מבטלת את מהותו ותוכנו של היום שעבר, ועל כן אם עדיין יש אור יום, יש לתקוע בשופר, לקרוא מגילה ולמול התינוק למרות קבלת התוספת. לפי הט״ז קבלת התוספת מבטלת לחלוטין את התוכן של היום שעבר, אך אם בעקבות הקבלה תתבטל מצוות עשה שחייבים לקיימה ולא היה אפשר לקיימה קודם לכן, ההנחה היא שלא היו מקבלים את התוספת, ומדובר ב״קבלה בטעות״.[19]

הרב משה חברוני (משאת משה – קידושין, סי׳ סא) כתב על מחלוקת המהרש״ל והט״ז:

---

19 בשולחן ערוך (יורה דעה סי׳ קצו, א) דן הרמ״א במקרה שהקהל התפללו ערבית ועוד היום גדול, אם אישה יכולה לעשות הפסק טהרה. ראה שם בנושאי הכלים.

> יש לחקור במצוות ישיבת סוכה שבעה ימים. אם הוא דין בחג הסוכות שהוא דין מדיני החג הזה לישב בסוכה ולטול לולב ועוד, או שמצוות סוכה אינו דין בחג כלל, אלא שבזה הזמן מט"ו בתשרי עד כ"ב בו [צ"ל: כ"א בו] אמרה תורה לישב בסוכה וגם בזמן הזה נתנה תורה חג, ואין מצוות סוכה תלויה בחג שבו.

החקירה היא: האם יש תלות בין המצווה לשבת בסוכה לבין החג, או שאין תלות ומט"ו בתשרי עד כ"א בתשרי אלו הם ימי חג הסוכות, אך הזמן שבו צריך לשבת בסוכה הוא איננו חופף לגמרי? ותשובתו:

> נ"ל שהמהרש"ל סבר כצד א' של חקירתנו. דמצוות ישיבת סוכה הוא דין בחג הסוכות. ועוד סבירא ליה דיום טוב של שמיני עצרת שייך רק לאחר חג הסוכות ד"עצרת יהיה לכם" (במדבר כט, לה) כתיב, ולכן שני חגים אלו הם תרתי דסתרי אהדדי. אם הוא חג הסוכות לא הוי שמיני עצרת, דשמיני עצרת הוא דוקא אחר חג הסוכות, ואם הוי שמיני עצרת לא הוי חג סוכות. ולא כמו שבת ויום טוב דלא סתרי אהדדי דבכל שבת אם הוי גם יום טוב הוי שבת ויום טוב, מה שאין כן חג הסוכות ושמיני עצרת יחד לא יתכן.

המהרש"ל סבר שיש תלות בין שבעת ימי החג לבין הימים שבהם מצווה לשבת בסוכה, ויום שמיני עצרת הוא יום בפני עצמו. ולכן לא ייתכן שיום שמיני עצרת יחול בזמן שהוא עדיין חג הסוכות ויגרום לביטול מצוות עשה או אף לביטול הברכה על הסוכה. בנוגע לדברי הט"ז כתב הרב חברוני:

> ולפי"ז אפשר לבאר גם את הט"ז דסבירא ליה גם כן כמהרש"ל בכל הנ"ל, אלא דסבירא ליה כיון דילפינן מקראי דין תוספת יום טוב, אם כן איכא דין תוספת יום טוב גם ליום טוב של שמיני עצרת. ואם כן כשקבל עליו קדושת יום טוב של שמיני עצרת בחול המועד בסוף שביעי של סוכה בהכרח שחדשה התורה שפקע דין חג הסוכות לגמרי, כיון דחג הסוכות וחג שמיני עצרת תרתי דסתרי... וזה מה שכתב הט"ז שמי שמוסיף מחול על הקדש תוספת, כבר חלף והלך ממנו חובת היום והוי כמו לילה ומחר ממש.

הט"ז סבר שמאחר שיש מצווה מהתורה להוסיף על השבת ועל יום טוב, התוספת מבטלת לחלוטין את התוכן של היום הקודם.

היה ניתן לחדד ולהציג את החקירה שהציע הרב משה חברוני באופן אחר:

- צד א: התורה ציוותה לשבת בסוכה בתאריכים ט"ו-כ"א בתשרי, ובכ"ב בתשרי אין מצווה לשבת בסוכה.
- צד ב: התורה ציוותה לשבת בסוכה בימים שהתקדשו ונקבעו כחג הסוכות שלאחריו שמיני עצרת, אך ימים אלו אינם חופפים לחלוטין לתאריך החודש.

המהרש"ל יסבור כצד א בחקירה; גם אם אדם קיבל על עצמו תוספת שמיני עצרת, בכל זאת אם יש אור יום, היום הוא עדיין כ"א בתשרי ובתאריך זה יש מצווה לשבת בסוכה, וקבלת התוספת איננה משנה את התאריך. הט"ז יסבור כצד ב בחקירה; המצווה לשבת בסוכה היא בימים שנקראים סוכות, אך הואיל ויש מצווה מהתורה להוסיף על שבת ויום טוב, התוספת מעניקה את התוכן של היום הבא, של כ"ב בתשרי, ליום שקדם לו, כ"א בתשרי, ומבטלת את התוכן של היום הקודם.

נראה להסביר את המוסכם על המהרש"ל והט"ז ואת המחלוקת ביניהם, באופן הבא. הם מסכימים שתוספת שבת ותוספת יום טוב מעניקה לזמן שנוסף את קדושת השבת או היום טוב במובן של שבות. היום הוא קודש – שבת, או מקרא קודש – יום טוב, ואין לעשות מלאכות אסורות. אי עשיית המלאכות בזמן התוספת היא "שב ואל תעשה".

המחלוקת ביניהם: לפי הט"ז תוספת שבת ויום טוב היא מהתורה, וקבלת התוספת יוצרת מצב חדש לפיו הזמן שנוסף מבטל לגמרי את תוכן היום שקדם, ומעניק לו באופן מוחלט את התוכן של היום הבא. זאת למעט מקרים שקבלת התוספת תמנע מהאדם מצוות עשה שהוא לא היה יכול לקיים לפני כן, כמו תקיעת שופר וברית מילה, וכן למעט מצבים שבהם המצווה של היום הבא עדיין איננה בת תוקף, כמו קריאת שמע, אכילת מצה בליל הסדר וספירת העומר – שאלו מצוות שמקיימים רק בלילה. לפי המהרש"ל הזמן הנוסף איננו מבטל לחלוטין את התוכן של היום הקודם, ואשר על כן לא ניתן לקיים את המצוות הייחודיות החדשות השייכות לשבת או ליום טוב.

סיכום

בגמרא נזכר ש"מוסיפין מחול על הקדש". תנאים חלקו מה המקור לכך שיש להוסיף מחול על קודש – שביעית, יום הכיפורים, שבת ויום טוב. לפי רבי עקיבא יש ללמוד מפסוק שעוסק באיסורי מלאכה בשבת, "בחריש ובקציר תשבות", על תוספת שביעית. רבי ישמעאל סבר שתוספת שביעית היא הלכה למשה מסיני, ולא ניתן ללמוד מהלכה למשה מסיני הלכות נוספות, ועל כן הוא נסמך על מדרש הלכה שלמד מפסוק העוסק ביום הכיפורים על תוספת יום הכיפורים, וכן גם על תוספת שבת ויום טוב.

בהנחה שרבי עקיבא למד מתוספת שביעית גם על תוספת יום הכיפורים, שבת ויום טוב, אין הכוונה לזהות מוחלטת בין איסור המלאכות שאסורות בתוספת שביעית לבין המלאכות האסורות בתוספת יום הכיפורים שבת ויום טוב. פרטי האיסור לחרוש ולקצור בשנת שמיטה ובתוספת אינם דומים לחלוטין לפרטי האיסור לחרוש ולקצור ביום הכיפורים בשבת וביום טוב. הלימוד הוא שבכל אחד ממועדים הללו יש לשבות בתוספת בהתאם לפרטי ההלכות הנהוגות באותו מועד. קדושת היום הבא – המועד, שנמשכת ליום שקדם לו, היא בשמירה שלא לעשות את המלאכות האסורות השייכות לאותו מועד; ביום הכיפורים יש מצוות עשה שהיא שביתה – צום, השבתת הגוף ממאכל.

אחרונים חלקו במשמעותה של התוספת לשבת וליום טוב. לפי הט"ז התוספת מבטלת לחלוטין את תוכנו ואופיו של היום הקודם, אלא אם כן נאמר במפורש שאת המצוות האופייניות לשבת ולחג יש לקיים רק בליל החג או מליל החג ואילך, או שקבלת התוספת הייתה בטעות במובן זה שלו ידע מקבל התוספת שהדבר יגרום לו שלא לקיים מצווה ששייכת ליום הקודם הוא לא היה מקבל על עצמו התוספת. לפי המהרש"ל אין זה כך. קבלת התוספת מעניקה את התוכן של המועד הבא ליום הקודם במובן של איסורי מלאכה הייחודיים למועד, אך אין בכוח התוספת לבטל את התוכן של היום הקודם.